

קו רוחב שלשים

(תשע"ו, נכתב בסיוע הערות הגר"מ קורן שליט"א, והרב בנימין קרלנשטיין שליט"א)

מאחר שכפי שהאדם יראה לעינים ממשלת הרשע של תשפ"א מתכוונת להערים קשיים על ייבוא פירות מחו"ל המיועדים לצרכנים שמעוניינים להקפיד על הלכות שמיטה, יש לנו לדון היכן גבול 'חו"ל' המותרת ביבוא לכו"ע, כלומר הנגב הדרומי. הנחה פשוטה היא דרום ים המלח חייב לשמש כקצה הדרום מזרחי של גבול א"י, מאחר שהוא נקודת הציון של תחילת הגבול הדרומי, ונקודת הסיום של הגבול המזרחי.

לא ניתן להניח שדרום ים המלח נמשך בעבר הרבה לכיוון דרום, כי אז פני הים הגבוהים היו גורמים שים המלח היה מתרחב גם בצפון ונמשך הרבה צפונה מידיחו, והיה משתווה לים כינרת, ולא היה ביניהם הירדן. והרי מפורש ביהושע שבני ישראל עברו את הירדן כנגד יריחו, וגם הירדן התנחם את נחלת בנימין היה 'כנגד יריחו', אך לא ים המלח תחם את יריחו.

עוד לא יתכן להניח שהגבול הדרום רבות, כי מהלכו מערבה לקצה הדרום מערבי, שהוא שפך נחל מצרים לים תיכון - היה אמנם עם נטיות צפונה ושוב דרומה, אך באופן כללי הלך מערבה ולא דרומה, והרי בין אם נחל מצרים הוא ואדי אל עריש או שהוא הנילוס [בפשטות הכוונה לזרוע הפלוסית של הנילוס שעברה מזרחה דרך תעלת סואץ עד סבחת ברדוויל של היום, וכיום היא יבשה] - מ"מ נקודה זו היא בערך באותו קו רוחב של דרום ים המלח, כך שלא מסתבר שהגבול התפתל הרבה לדרום. כתב רש"י (זבחים נ"ד: ד"ה אייתו) "אורך גבול יהודה מן המזרח למערב על פני אורך כל גבולה של א"י ים המלח למזרח וים הגדול למערב והן מן גבולי ארץ ישראל".

ועוד, התורה קבעה 'ושלשת את גבול ארצך' ופירש"י שערי המקלט יחלקו את הארץ לארבעה חלקים שווים, והרי המרחק בין שכם לחברון הוא 78 ק"מ - וממילא יש לאתר את הגבול הדרומי בערך 78 ק"מ דרומית לחברון, דהיינו בערך בנחל צין [ולומר שמשכם לחברון הדרך התארכה ביותר בשל פתלות הדרכים ההרריות, ואילו מחברון דרומה הדרך הולכת בישר ולכן מגיעה הרחק מאד, כפי שאמר לי אחד מגדולי הרבנים המדרימים את הגבול - הוא תירוצו דחוק ביותר].

מאחר שא"י מסובבת בימים ונהרות - כתב מרן הגר"ק שליט"א שיש לאתר את הגבולות באפיקי נהרות, וממילא נחל צין הוא המתאים ביותר לזה, ולא נחל פארן המרוחק יותר [אם כי היו שצידדו בקביעת נחל פארן כגבול בשל העובדה שטבריה היא בטיבור הארץ, ואת הר ההר קבעו הרחק לצפון, וממילא פארן הוא הגבול הדרומי, ואכמ"ל], אף שביאור גמ' זו לא חייב להתפרש שהגבול הוא הנהר, אלא די בסמוך לו (רד"ק תהלים כ"ד ב').

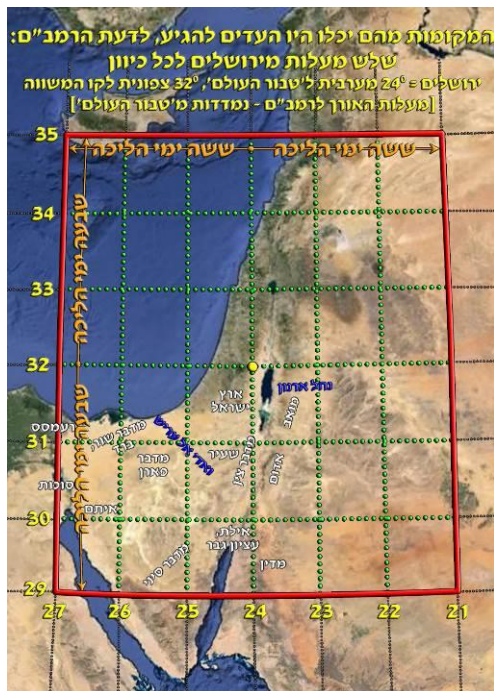
חידוש מצאנו בקביעת קו רוחב שלשים כקו הגבול, ולאזור הדרומי לו קראו בשם 'ערבה דרומית' - שנתנו דינה כחו"ל, ולאזור הצפוני לו קראו בשם 'הערבה הצפונית' - שהחשיבו את דינו לא"י, ויש להבין מקורה וטעמה של קביעה זו.

כתב הגר"מ טיקוצ'נסקי ש'מעלה העקרים' היא עקבה שבחוף מפרץ אילת, כתרגומו של רס"ג, וממילא החשיב את הגבול הדרומי כדרומי ביותר, ועל פי קביעה זו התאפשר שלא לתת את דיני חו"ל לאילת, פסיקה שהיתה חשובה לאחר קום המדינה.

כתב הרמב"ם (קדוש החודש י"ח ט"ז) שחשבונות ראיית הלבנה החדשה שכתב תואמים למקומות המכוונים נגד ארץ ישראל 'כגון שהיו נוטות לצפון העולם משלשים מעלות עד חמש ושלשים מעלות', כלומר, חישובי זווית הירח שכתב הרמב"ם כסיוע לביה"ד לוודא האם העדים אכן ראו את הלבנה - מתאימים לקוי רוחב מסויימים, וצפונית ודרומית לשם - החישובים שונים, ואין טעם להביאם כי העדים לא באים משם.

הכפתור ופרח (כו"פ פרק ט') הבין מדבריו שכאן הרמב"ם קבע את גבולות הארץ: 'אחר כן ראיתי אל הר"ם ז"ל הלכות קדוש החדש פרק י"ח שהסכים בזה וגם שהעדיף על אלו השיעורים בחקירתו השלמה ברור מרחיב דבר, זה תורף דבריו ז"ל 'וכל אלו הדברים כשיהיו המדינות שבמערב ושבמזרח מכוונות, כגון שהיו נוטות לצפון העולם מל' מעלה עד ל"ה, אבל היו נוטות לצפון יתר מזה או פחות משפטים אחרים יש להם שהרי אינם מכוונות כנגד ארץ ישראל', ע"כ... אם כן כל מקום הן בים הן ביבשה לפי חקירת הר"ם ז"ל שגובה קטבו מל' עד ל"ה הנה הוא מכוון כנגד ארץ ישראל, ונצטרך להזכיר קצת מהמקומות שידענום תוך גבולים הללו לתועלת...', עכ"ל הכו"פ. לאור דבריו היו שהבינו שבהלכה זו נקבע גבול א"י הדרומי בקו רוחב 30, שהוא 48 ק"מ צפונית לאילת.

אמנם דעת הכו"פ היא דעת יחיד, שהרי מוסכם על העוסקים בהל' קדוש החודש שאין כוונת הרמב"ם לקבוע כאן מסמרות בשאלת גבולות הארץ, אלא רק לציין את המקומות שמהם רגילים העדים להגיע ולהעיד בתוך כמה ימים למולד [ומן הסתם

כוונתם שמגיעים ברכיבה על סוס וכדו') - שהרי הרמב"ם עצמו (קדה"ח י"א י"ז) כשביאר מאלו מקומות העדים רגילים להגיע להעיד, ביאר שהם באים מטווח של שלש מעלות לכל כיוון מירושלים, וכתב שהם בין קו רוחב 29-35. וממילא ברור שמ"ש בפרק י"ח 'משלשים מעלות' - אין כוונתו לקו שלשים עצמו אלא לכל טווח המעלה השלשים, דהיינו ממעלה 29 - שהיא כשישים ק"מ דרומית לאילת, בערך ב'נביעות', ואין שום משמעות לקו רוחב שלשים עצמו, שהוא תחילת המעלה ה-31 [כשהרמב"ם נותן מנת ראייה במעלות, היא עשויה להיות רחבה מגבולות הארץ, אלא שבמציאות מנה זו שניתנה בשביל המקומות שמהם ניתן להגיע ביום יומיים אל מקום הוועד ולהעיד, בהכרח תיראה גם במקומות רחוקים משם].

ברור שגבול הארץ לא הגיע עד קו רוחב 29, כי ידוע בבירור שלא היה שלטון יהודי על אזורים אלו בימי בית שני, וכי אז לא היה נותר כמעט שום שטח להחשב כ'המדבר הגדול והנורא' שהלכו בו בני ישראל; ואכן כבר עמד על הקושי שיש בדברי הכפתור ופרח מרן הגר"ח ק שליט"א, שבסוף פ"ח מקדה"ח כתב שהכוונה לתחילת המעלה ה-30; עוד יש להסתפק כן גם בכוונת הכו"פ עצמו, שציין שם גם את אלכסנדריה במעלה ה-31 והכוונה לסופה וה"ה כאן.

בנוסף, הקביעה שבדברי הרמב"ם הללו מבוארים גבולות ארץ ישראל ההלכתית היא לחלוטין בלתי אפשרית, שהרי אז א"י היא בדיוק ריבוע של שש מעלות לכל כיוון, ומגיעה עד חלק מעירק וסעודיה, ומגיעה עד תעלת סואץ, וגם כוללת חלק מקפריסין - ולכל זה אין שחר.

ההוראה למעשה של קו רוחב 30 כגבול הדרומי יצאה מבית מדרשו של מרן הגריש"א זצ"ל, ובקונטרס של הרב קארפ הסביר שהוא אמר לגריש"א שקו שלשים של הרמב"ם הוא הגבול, ואמר לו הגרי"ש שא"כ מעל קו שלשים הוא ודאי א"י, ודרומית לו - הוא ספק אם נכבשה ע"י עולי מצרים. לאחר מכן שאל הרב קארפ בנוכחות הגר"י אפרתי שהקשה שהחזו"א התיר במוחלט את יטבתה כמ"ש הגר"ח ק במכתבו לחמיו - והשיב הגריש"א שא"כ צפונית לקו שלשים בודאי יש לאסור, אך דרומית לשם - יש להקל שכבר הורה זקן החזו"א, אך ליחידים השואלים אמר שעל דרך ההידור אף דרומית לקו שלשים יש להעדיף פירות נכרים (ע"כ סיכום דברי הרב קארפ). ובפשטות יש להניח שמהלך זה הוא ארכבא אתרי ריכשי: הגריש"א אמנם חשש עד אילת בגלל הרב טוקצ'נסקי והרב פראנק שהסכים עמו, אבל לא מלאו ליבו לומר כך דלא כהחזו"א.

מאחר שלקו רוחב שלשים אין שום משמעות אמיתית בקביעת הגבול, כדמוכח שלא לזה היתה כוונת הרמב"ם, וגם קביעת הגבול בעקבה היא הנחה פרטית של הרב טוקצ'נסקי במסירת דברי רס"ג, שקשה להסכים עמה - הרי שהשאלה כעת איננה 'עד היכן מגיע הגבול' אלא 'איך הלך הגבול', כלומר, לא האם 'עד אילת או עד יטבתה', אלא עד אילת או כלל לא'.

גם לשיטת הכו"פ שייחס חשיבות לרמב"ם בהל' קדה"ח - וממילא קבע את הגבול בקו שלשים [ואולי כוונתו לקו 29, כמש"כ לעיל] - עדיין אין ראייה שהגבול עבר מים המלח דרומה דרך נחל הערבה, כמו שחידש הרב אפרתי, שהרי הערבה היא מדבר צין - שהוא חו"ל, ומקסימום היה ניתן להבין את הרחבת הגבול עפ"י הכו"פ בהר הנגב, אך אין להכליל את הערבה בכלל גבולות הארץ.

היות ומרן הגרי"ש חשש לדברי שני תלמידי חכמים ידועים [הרימ"ט והגרצ"פ] ולא בדק את הנושא בעצמו, לכן הוא חשש לזה, אבל לאחר בירור מקיף של נושא הגבולות, שהעלה שגבול ארץ ישראל המקודשת לא הרחיק כל כך דרומה, וגם לא היה שלטון יהודי כל כך דרומה - הרי אין מקום לחשש זה למעשה.

ולגבי מה ששטחים אלו נכבשו ע"י המדינה בעשרות השנים האחרונות, י"ל: א' - רבים מגדולי הדורות האחרונים, החל מהחזון איש, ועד פוסקים רבים בדור האחרון - לא הסכימו עם החלת קדושה על שטחים אלו, אפילו לא כצד בהלכה, מהטעם הפשוט שאין לנו סנהדרין, ורק בהסכמת סנהדרין הארץ מתקדשת, וללא רשותם אי אפשר לקדש, ובית שאן תוכיח; ועוד, גם הרמב"ם (תרומות א' ג') הזכיר שדוד ברשות בית הגדול היה עושה "הארצות שכבש דוד חוץ לארץ כנען, כגון ארם נהרים וארם

צובה ואחלב וכיוצא בהן, אף על פי שמלך ישראל הוא **ועל פי בית דין הגדול הוא עושה** - אינו כא"י לכל דבר, ולא כחוצה לארץ לכל דבר כגון בבל ומצרים, אלא יצאו מכלל חוצה לארץ ולהיותן כא"י לא הגיעו...".

ב' - מעבר לכך החזו"א הורה הלכה למעשה שהערבה הדרומית היא חו"ל, ולא הרהרו למעשה אחר דבריו. ואפילו הגרי"ש אלישיב שחשב שיש מקום להחמיר עד אילת - לא החמיר לרבים, אלא לעצמו אמר שכך דעתו - וביטל דעתו הלכה למעשה משום שכך הורה החזו"א.

ג' - לפי הנחות אלו היות ומקו ה-30 ודרומה [ולפי המתבאר כאן - גם כל הערבה מים המלח ודרומה בכלל] הינם מחוץ לגבולות אלה מסעי, הרי שמעמדה ההלכתי המיטבי של הערבה הדרומית הוא לא יותר מאשר כיבוש בסוריא - שהינה מחוץ לתחום גבולות פר' מסעי. היות וחז"ל לא תקנו דינים הדומים לשל א"י אלא בסוריא ולא באדום - הרי שלא יכול לחול עליהם שום מעמד הלכתי, והינם כדין חוצה לארץ לקולא ולחומרא.

תגובות

הרב י. חריטן

איני רואה בעיה לפרש גם ברש"י שהכוונה לגבול המיושב של א"י [שרק בו עשוי להמצא הרוצח בשגגה], ולעומת זאת איני רואה בדברך יישוב המתקבל על הלב לענין קדש ושכם.

לגבי 'הראיות הברורות': אכן פשוט שהערבה לא היתה מיושבת באנשים [וע"כ לא הוצרכו להתייחס אליה בברייתא], אבל עדיין היא חלק מגבולות אלה מסעי.

הטענה שגבול הדרום אינו יכול להמשיך לרדת דרומה היא סברא בעלמא, ללא כל מקור, שכל עוד אין ראיה לנגדה אכן סביר להניח כך, אבל אם ראשונים כמלאכים כתבו אחרת אין עוד שום ערך לסברא זו [אגב, לדעת כמה פוסקים קדמונים (מהרש"ס ועוד) גבול הצפון עולה צפונה הרבה יותר מירידת גבול הדרום דרומה].

ולגבי הראיות לירידת הגבול הלאה: מלבד הבנת הכפ"פ ברמב"ם בהל' קידוה"ח יש גם את דבריו שמהלך גבול יהודה הוא ה' ימים, ובעיקר יש את הרמב"ם בהל' תרומות [פ"א ה"ז] שגבול המזרח מגיע עד רקם [שהיא קדש הדרומית שכל הקדמונים זיהוה כפטרה].

ישנן עוד ראיות וטענות נוספות, וקוממה אותי הגישה שאברכים בני זמנינו יכולים לבטל ע"י סברות את פסק הראשונים ולכתוב בפשיטות גמורה שזו שגיאה ואין אלו דברי אלקים חיים.

תשובת הרב בנימין קרלנשטיין

ראשית אציין, שהרב המשיג הנכבד שליט"א שואל כענין, ושאלותיו מכילות גם ענינים שלא התפרשו בתחום המצומצם של המאמר, וארחיב את השאלות שנכתבו באופן של 'די לחכימא ברמיזא' ואשיבה עליהן, כדי השם הטובה עלי. נמצאו בדבריו הקצרים שבע שאלות מפורטות:

א. מש"כ רש"י במכות ט: 'שיהא מדרומה שבארץ ישראל לחברון כמחברון לשכם' כו' (והן הן דברי הגמרא שם). אין הכרח ששם הוא הגבול המקודש של הארץ, אלא יתכן לומר שהוא גבול ההתיישבות, ואפשר גבולה המקודש של הארץ, הכולל שטחים שאינם מיושבים, עוד המשיך לדרום, וכלפיהם אין ענין לשלש את גבול הארץ כמידת לגבי עיר מקלט הרוצח, כי אין שם בנ"א.

ב. היות ובלאו הכי ענין הבנת 'ושלשת' לגבולות הארץ נסתר בגבול הצפון שהרי 'קדש' שבצפון איננה במרחק שווה כמשכם לחברון - לא כפי שאומרת הגמרא, הרי שא"א להביא ראיה מענין זה שאינו מובן לנו.

ג. במאמר הוזכר שאין הכרח לדבריו של הרב אפרתי לצרף את הערבה לא"י - גם לשיטתו של הכו"פ בדעת הר"מ שהגבול ירד הרבה לדרום, ועל זה כותב המשיג [אם הבנתי נכון את דבריו הקצרים] שגם הערבה היא אזור בלתי מיושב, ולכן גם אליה לא התייחסה הברייתא במכות למידת 'ושלשת' שהיא רק בארץ המיושבת, אך יתכן שהיא נכללת בגבולות אלה מסעי.

ד. לדעת רש"ס (ביר' שביעי' רפ"ו) ועוד קדמונים (כו"פ, וחז"ל בתרגום יר' שהביא רש"י עה"ת) גבול צפון הרחיק יותר מאשר ההרחבה לדרום למעלה ה-30, וזה גם סותר למידת 'ושלשת', וא"כ אין לנו כל אפשרות להביא מזה ראיה למקום הגבול הדרומי. ה. הטענה שהגבול הלך בישר בציר מזרח-מערב מים המלח עד ים הגדול כשאין סברא לומר שהוא ירד הרבה לדרום, איננה אלא סברא בעלמא, ואיננה יכולה לדחות דברי ראשונים כמלאכים.

ו. הכותב מחזק שגם דעת הכו"פ בעצמו היא שגבול הדרום ירד הרבה לדרום כפי שהוא מעיד שגבול יהודה הוא מהלך ה' ימים [מדרום לצפון], ולא נאמרו דבריו רק כהבנה בדברי הרמב"ם.

ז. בדעת הרמב"ם גופא משמע דס"ל שהגבול ירד הרבה לדרום וגם כלל את הערבה הצפונית [ולא רק מדיוק דבריו בהלכ' קדה"ח], שכ"כ בפ"א מתרו' שגבול המזרח של א"י הוא ברקם, והרי כל הקדמונים זיהו את רקם היא קדש הדרומית - בפטרה. התשובות:

א. מהכ"ת ליה למשיג כי מדרום לקו נחל צין אינו מקום ישוב. הוא אינו 'מדברי' יותר מאשר האזור שמדרום לבאר שבע עד נחל צין. ובכלל מי יימר ליה שמעולם היה האזור מדבר שממה שאינו מיושב בבני אדם [והרי הכתוב אומר על עשיו 'ואשים את הריו שממה ואת נחלתו לתנות מדבר'], ובפרט שהממצאים מוכיחים שהמציאות היא שבכל האזור הזה ישבו תמיד נוודים עם מקניהם, וגם ארץ פוריה היתה מקדם בחלקים ידועים של חבל ארץ זה שמדרום לנחל צין [הר רמון ואזור לוי]. ואם התורה אומרת 'ושלשת' את גבול ארצך, מהיכן יעלה על לב לומר כאן אזור פחות מיושב בבני אדם וכאן יותר, אתמהה.

ב. ישנה עיר ידועה בגליל העליון מהתקופה הרומית הנקראת 'קדסה' = קדש. המשיג הניח שהיא היא עיר המקלט 'קדש', ממילא הוקשה לו שאיננה שווה ביחס למרחק הידוע משכם לחברון, אלא רחוקה לצפון עוד כ-2/5 מהיחס שנתנה הגמרא. אבל מי יימר שקדש זו היא 'קדש' עיר המקלט שבה נפתלי (יהושע כ ז). וכפי שמצאנו 'קדש' ביששכר (דה"א ו' נ"ז) אף שלא נזכרה בתאור גבול נחלתו, יתכן שאצל נפתלי היו שתי ערים בשם קדש, אחת עיר מבצר [ואולי זו 'קדש' הנזכרת אצל תגלת פלאסר, מלכים ב' ט"ו כ"ט], ואחת עיר המקלט [אף דאי משו"ה אפשר שסתרו חומתה ואכ"מ]. גם יתכן שקדש הרומית הינה חדשה ולא היתה בזמן כיבוש וחילוק [אף שבהרגשת הלב זו איננה דחיה מוחלטת]. עכ"פ היות דברי הגמרא מעידים שהמרחק בין שכם לקדש היא כמחברון לשכם, וגם 'קדש' נפתלי היתה מול 'גולן' בבשן [כמין שתי שורות הכרם] שידוע מעדות יוספוס [יוסיפון] בספריו ביוונית שגולן בבשן שכבשה ינאי היא סמוכה ל'גמלא' הידועה שבגולן כיום - שהיא ממש בקו הרוחב של כרמיאל - ותואם למרחק שבין שכם לחברון, ע"כ שדברי הגמרא צודקים, ולא נקשה עליהם מעובדות היסטוריות שאינן מוכיחות.

ג. בענין הערבה שלטענת המשיג לא היתה מיושבת ולכן לא מתייחסת אליה הברייתא גבי 'ושלשת', גם שם אין וודאות שלא ישבו, ולפי הממצאים והמעיינות הטבעיים מסתבר שישבו גם ישבו בערבה במקומות שונים, אבל מ"מ דחיית שיטת הרב אפרתי בענין הערבה כלל איננה מחמת השאלה אם ישבו שם או לא, אלא משום שהיא 'מדבר צין' כידוע, ומדבר צין איננו ארץ ישראל! [קדש האדומית שעם ישראל חנה למרגלותיה ושם מת אהרן הכהן - היא פטרה כעדות יוספוס, והר הברזל-ציני הר הברזל הוא המצוק האדיר שמנחל זרד-ואדי חסא המפריד בין מואב לאדום ועד פטרה, כתיאור יוספוס]. גם רש"י והגר"א ביהושע מבארים על הפסוק מן המדבר והלבנון וכו' שהוא מדבר צין, כלומר הוא איננו א"י.

ד. אין ספק שגבול ארץ ישראל והר ההר הגיע עד אנטיוכיה בצפון שבגבול טורקיה וסוריה כיום, כפי שמוסרים לנו חז"ל בתרגום ירושלמי ורש"י מביאם. מכאן ניצבת קושיא חמורה הרי אין מידת 'ושלשת' של א"י מתאימה עם המרחק בצפון וזהו ששאל המשיג. אמת ששאלה זו במקומה, אלא שהרי גם חז"ל ידעו מידת א"י בצפון, ובכל אופן הם אמרו 'ושלשת' בצפון לא מסתיים באנטיוכיה. תשובה לכך מצאנו ברמז בדברי הגר"א באדרת אליהו פר' דברים לד ב, שבחלק נפתלי אפרים ויהודה היו ג' ערי מקלט משולשים בגבול ארץ ישראל שירש יהושע. והדברים מבוארים כמין חומר, כי יהושע הוריש רק עד בעל גד אשר תחת הר חרמון, ואת כל ארץ הלבנון לא הוריש ככתוב, וזה מתאים עם מידת 'ושלשת'. והסברא בזה ג"כ פשוטה, כי יהושע קבע את ערי המקלט לפי הארץ שהוא כבש ויישב. ויש עוד להרחיב ואכ"מ.

ה. בגמ' אמרו 'ואיבעית אימא סברא עדיפא מקרא', וענין זה יפה מאד גם לענינו, סברא פשוטה שהגבול לא התעקם באופן משונה כל כך, ואילו היינו מוצאים לדברי הראשונים שאמרו כך היה מקום להקשות, אבל דברי הכו"פ הם יחידאה בזה, וגם כלל לא טרח לבאר גבול הדרום כשיטה זו, אלא אמר שהרמב"ם הרחיב גבול הדרום. ויתירה מזו, כיון שדבריו אלו סותרים לדברי הרמב"ם עצמו או למציאות [מלבד שזה כ"כ רחוק מן הדעת שזו כוונת הרמב"ם במנת הראיה], שהרי מנת הראיה של הרמב"ם היא

בתחילת המעלה ה-30 כלומר סוף המעלה ה-29, ואילו נאמר שכ"ה כוונת הרמב"ם בגבול א"י במעלה ה-29, היכן הוא מדבר סיני... שהרי לדרום א"י היתה ארץ שעיר, וסוף המעלה ה-29 היא בנואיבה שבדרום מדבר סיני.

ו. אם ידייק המשיג בדברי הכו"פ לגבי אורך נחלת יהודה ה' ימים ושאר הנחלות שציין שם, יראה שאין בהשגתו ממש. שהרי תוכד"ד הוא מתאר את נחלת בנימין כמהלך יום אחד. ואם כך אכן נחלת יהודה היא חמשה ימים, וכל מעיין במפה יראה זאת נכוחה. לא נאריך אבל גבול בנימין הוא מליפתא עד ביתין שליד רמאללה. והוא מהלך כמה שעות בלבד. ובכא"פ הכו"פ מאריך בהילוכו כמידת יום, וראה גם תיאור שאר הנחלות שם. ואין מכאן כל ראיה כאילו ע"מ לחזק את דבריו הוא.

ז. במחילת כבוד המשיג אף אחד מן הראשונים בריש גיטין לא אמרו ד'רקם במזרח' היא קדש [מלבד תוס' הרא"ש, וצע"ג], אלא 'רקם' כשמה כן היא [ואיננה קדש!], ונמצאת בצפון-מזרח ארץ ישראל של גבולות עולי בבל [אף שלדעת הרמב"ם הם גבולות א"י של כיבוש עולי מצרים מ"מ רקם היא בצפון-מזרח, ובברייתת התחומין מנו אותה ליד הטרכון שהוא האזור שממזרח לגולן של היום המשתרע עד ג'בל אל-דרוז. וא"א להאריך בסוגיא רחבה זו כאן].

בברכת התורה, בנימין קרלנשטיין

תשובת הרב חריטן

יישר כח על התשובה המפורטת.

על כו"כ נקודות יש לי להשיב ולהקשות ואת השאר אצטרך לבדוק כראוי, אך כמ"ש קודם אין באפשרותי לדון בזה לע"ע, כשימצא הזמן לזה בעז"ה (אקוה שיהיה זה עוד לפני השמיטה הבעל"ט ...) אשמח לדבר ישירות עם הרב קרלנשטיין וללבן את כל העניין.

אמנם בכ"ז עלי להעיר שכמה נקודות מדברי לא הובנו כראוי (וכנראה גם אני, כשהגבתי למעלה, לא הבנתי לגמרי את הכוונה באחד מהפרטים שציין ר"ש), וכאן אתייחס רק לזה שכשהזכרתי את מהלך גבול הצפון לא התכוונתי להקשות שוב על ענין 'ושלשת' (שהרי לשיטתי, למעלה, שיש לשלש רק את חלקי הארץ שבהם ישבו ישראל לק"מ, שהרי ישראל ישבו רק 'מדין ועד באר שבע' [ואגב, כאן גם תשובה למ"ש רב"ק לגבי נקודה א']), אלא התכוונתי להראות שכשם שגבול הצפון ממשיך לעלות צפונה הרבה מאוד ואינו פונה מיד ממערב למזרח כך בדיוק גבול הדרום יכול להמשיך לרדת הרבה דרומה (עם נטיה מסויימת מערבה, שאכן פחותה ממ"ה מעלות, אך יתירה הרבה על הנטייה המזערית למזרח של גבול הצפון), ואין כל הכרח לסברת המוצא הבסיסית של מקצרי הגבול.

הרב קרלנשטיין

אור לז' אד"ר תשע"ו

השאלות

ג. לאור האמור כאן, לא בארתי נכון את הכוונת המשיג בשאלה ג' שהצגתי לעיל, אלא השאלה היתה שלפי דברי כמה פוסקים קדמונים (ובכללם הכו"פ. ובדברי הרש"ס לא ידעתי היכן הוא מתאר את קו הגבול הצפוני, מלבד השערתו שראס שכא שבלבנון הוא הר ההר), ציר גבול הצפון אף הוא מתעקם מאוד, וה"נ יתכן גם בגבול הדרום, ויסוד הסברה שעקומה חדה של ציר גבול הדרום לא הגיונית - נפלה.

ח. עוד ציין הכותב שליט"א שאכן מצאנו שהתורה מייחסת חשיבות למקום הישוב בדוקא כמו בתיאור 'מדין ועד באר שבע'. ושפיר אפשר ל'ש'ושלשת' מתייחס למקום הישוב בלבד.

תשובות

ג. ערבך ערבא צריך. לא מצאתי בשום קדמון שמפרש את ציר גבול הצפון (מלבד הכו"פ באופן כללי), כך שהוא 'ניתן להכתב'. ועכ"פ א"א לפרוץ מתוך חוסר ידיעת הילוך גבול הצפון, את הסברה ההגיונית שהגבול לא מתעקם באופן חריג. אדרבא, מתוך אותה סברה יש האפשרות לנסות ולהבין את ציר גבול הצפון (לא אמנע מלומר שגם הגר"א הבין סברה זו כשמפרש את כללי הילוך הגבול ביהושע וגם בהילוך הגבול עצמו, וכבר ציינתי לעיל דאב"א סברה עדיפא מקרא, רק תנא דמסייע לכך הוא הגר"א).

[להאמת הכו"פ שיער כי הר ההר הוא ג'בל אקרא, ומשם ציר הגבול פנה בחדות לדרום-מזרח אל תְּמָאָה הסורית (hamah), שלדעתו היא 'חמת' ולבוא חמת', ומש"כ הוא מכריח שציר הגבול הלך 'כמעט אל הדרום' (מעין גבול מזרחי). ובאמת זה קשה ביותר מסברה כאמור, אלא שברור שדעתו

אנסה אותו לכך מתוך הנחתו שחמאה היא לבוא חמת. אלא שזה נוגד את דברי חז"ל בתרגום ירושלמי (גם בכת"י) והביאם רש"י, ש'לבוא חמת' היא 'מעלך אנטוכיא' (אנטיוכיה), ולא העיר חמאה הסורית (אף שאינני יודע מה מקור שמה 'חמאה' וכמה הוא עתיק וכו', וצ"ב). ארץ חמת היא ליד ארם צובה ככתוב, והעיר חמה היא אנטוכיה שבארץ חמת, הידועה ללא עוררין (אף שאנטיוכיה/וס הוא שם נפוץ למפעלי בניה בתקופה היוונית-סלווקית בסוריה כולל בא"י). מאחר והשערת הכו"פ בזה היא נגד רש"י ומה שמוסרים חז"ל, אין לנו לומר שגם הוא הבין מסברא שאין חוסר הגיון כללי במשיכת ועיקום צירי הגבול גם אם זה באופן קיצוני, אלא נאמר שאין לך אלא מקומו שאנסו לבאר הכי. ומ"מ כאמור גם שם אין לקבל את דבריו נגד קבלת חז"ל שרש"י מקבלה ומפרש לפיה. דברים אלו אמנם קשה לכותבם ברבים ללא הקדמות ראיות, ויש מה להרחיב בזה, אך אציין למשל שגם רס"ג בתפסיר כתב שלבוא חמת היא 'חמה' ובפשוטו כוונתו לחמאה, ומנגד הראשונים (ראב"ע ור"א בן הרמב"ם) כבר ציינו שאין דבריו בתיאור המקומות בקבלה, אלא מהשערת ליבו ולכן הם חולקים עליו בכמה מקומות מטעם זה. ואכן מוכרח כדבריהם בהרבה מקומות שהרס"ג מתארם בתפסיר שלו, ולא נאריך].

ח. מן ועד באר שבע היה עיקר הישוב בערי ישראל גם בימי המלכים, אך ודאי שישבו מישראל בכל מקום עד הגבול. אציין שהכינוי 'מין ועד באר שבע' נזכר שש פעמים בתנ"ך, הן בימי שמואל הן בימי דוד ושלמה, אף שבימי דוד ושלמה כבר מצאנו (דה"א יג ה) 'ויקהל דויד את כל ישראל מן שיחור מצרים ועד לבוא חמת' שזה כולל כל גבולות אלה מסעי שכבש דוד, וכן מצאנו (מלכ"א ח סה) 'ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים'.

והיות והברייתא אומרת שמנת המרחק לערי מקלט היא 'עד הגבול' שהוא דרומית לבאר שבע, ולא מציינת עד באר שבע שהוא סוף עיקר הישוב בדרום, מנין לנו להמציא מליבנו שהלשון 'עד הגבול' הנזכר בברייתא הוא גבול עיקר הישוב, והגבול של אלה מסעי עוד ירד הרבה הלאה לדרום, והרי ע"כ המנה כמחברון לשכם מסתיימת דרומית הרבה לעיקר הישוב המסתיים בבאר שבע, וא"כ 'עד הגבול' הכוונה כלשונו ממש [משכך, קשה מדוע ערי המקלט לא היו מכוונות בשילוש כל גבולי אלה מסעי. וצ"ל שיהושע קבע בחייו את ערי המקלט לפי הארץ שכבש הוא, ואף שהמלכים אחריו כבשו עד לבוא חמת, לא שינו ערי המקלט כי זה היה עיקר הישוב עד סוף בית ראשון].

אמנם, ככלות הכל, הענין של הגבול הדרומי הוא 'רק' סברא איך להסביר את הכתוב, ואין ראיות ממקור כלשהוא בחז"ל לכאורה [אלא רק ראיות עקיפות], אבל כאשר אתה מבין לבד ככה, ומוצא שהגרנ"ק כותב שכך מסתבר, והגרח"ק כותב שכך מסתבר, ואתה מוצא שהגר"א כותב שזה כלל בהילוך הגבול [כי כך מסתבר] ואתה מוצא שרש"י כותב כך, כי כך מסתבר, אז אין לטעון שסברות עדיין לא יכולות להכריע.

בברכה

